

בתורה נאמר: "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך (ויקרא כ"ה, 17). פשוטו של הפסוק, על פי ההקשר, עוסק באונאה ממונית, אולם חז"ל למדוהו כעוסק ב"אונאת דברים" דהיינו איסור לצער אדם בדיבור ולפגוע בו ואמרו: "גדולה אונאת דברים מאונאת ממון".

א. להלן מספר דוגמאות לאונאת דברים:

1. "הא כיצד? אם היה בעל תשובה, אל יאמר לו: זכור מעשיך הראשונים. אם היה בן גרים, אל יאמר לו: זכור מעשה אבותיך. אם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו: פה שאכל נבילות ומריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה? אם היו יסורין באין עליו, אם היו חלאים באין עליו, או שהיה מקבר את בניו, אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חביריו לאיוב: "הלא יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך, זכר נא מי הוא נקי אבד". אם היו חפזים מבקשין תבואה ממנו, לא יאמר להם: לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם.

2. רבי יהודה אומר: אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים, שהרי הדבר מסור ללב, וכל דבר המסור ללב נאמר בו "יראת מאלהי'".

3. הגמרא קושרת את אונאת הדברים ל"הלבנת פנים", שהיא העלבה של אדם עד שפניו מולבנות מבושה, ובהקשר לכך אומרת כי "המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים". הגמרא אף אומרת כי המצער גב עובר על שני לאוים נוספים: א. "וגר לא תונה". ב. "וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו".

ב. דיני איסור אונאה

הפוסקים מביאים את דברי הגמרא כהגדרת האיסור, והיינו שאסור לצער בצורה הדומה למקרים שהובאו בגמרא.

1. ספר החינוך כתב שאף בילדים חל האיסור:

"ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות, ואפילו בקטנים ראוי להיזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדי, זולתי במה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפילו בבניו ובנותיו ובני ביתו של אדם, המיקל בהם שלא לצערן בעניינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד". בעל ספר החינוך מתייחס גם לשאלה, האם מותר לאדם לצער בחזרה אדם המצער אותו: "ואולם לפי הדומה, אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חבירו בדברים הרעים שלא יענה השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים, ועוד שיהיה בשתיקתו כמודה על החירופין, ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותו שנתרחק מן המידה הזאת, ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם, ובכן יינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחרפוהו בני אדם, זולתי השומים הגמורים, ואין לתת לב על השומים.

ואם אולי יכריחונו מחרף מבני אדם להשיב על דבריו, ראוי לחכם שישב לו דרך סלסול ונעימות ולא יכעס הרבה, כי כעס בחיק כסילים ינוח, וינצל עצמו אל השומעים מחירופיו וישליך המשא על המחרף, והו דרך הטובים שבבני אדם. ויש לנו ללמוד דבר זה, שמותר לנו לענות כסיל, לפי הדומה, מאשר התירה התורה הבא במחותרת להקדים ולהורגו, שאין ספק שלא נתחייב האדם לסבול הנזקין מיד חבירו, כי יש לו רשות להינצל מידו, וכמו כן מדברי פיהו אשר מלא מרמות ותוך, בכל דבר שהוא יכול להינצל ממנו.

ואולם יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בעניין יותר מדי, ועליהם אמרו זכרונם לברכה: הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבין, עליהם הכתוב אומר: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (שופטים ה, 31).

בעל ספר החינוך מסכם וכותב:

וראוי להזהר שאפילו ברמו דבריו לא יהי נשמע חירוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים, לפי שהוא דבר קשה מאוד ללב הבריות, והרבה מבני אדם יקפידו עליהן יותר מן הממון, וכמו שאמרו זכרונם לברכה " גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שבאונאת דברים הוא אומר ויראת מאלהיך וגו'.

2. בתלמוד הבבלי מדייקים מהמילים "איש את עמיתו" שהאיסור חל רק על שומרי מצוות: "אמר רב חנינא בריה דרב אידי: מאי דכתיב (=מהו שכתוב) 'ולא תונו איש את עמיתו'? עם שאתך בתורה ובמצות, אל תונוהו", וכן פסק ר' אליעזר ממיץ, בעל ספר ה"יראים", והנימוקי יוסף (וכן כתב הרמ"א).

3. הרמב"ם והשולחן ערוך לא פסקו זאת להלכה, והריטב"א הסביר את דברי הגמרא כמתייחסים לאיסור מיוחד לאדם לצער את אשתו, כמבואר בהמשך הגמרא: "אמר רב: לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, שמתוך שדמעיתה מצויה - אונאתה קרובה". כאמור, בנוגע לגר האיסור חמור יותר, שכן התורה הזהירה על כך בשני מקומות נוספים. זאת, עקב מעמדו הפגיע חברתית של הגר.